

KRÍZA ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA OČAMI SENIOROV THE ENVIRONMENTAL CRISIS THROUGH THE EYES OF SENIORS

Jana LEVICKÁ, Małgorzata DUDA

Abstrakt

Teoretické ukotvenie: V centre pozornosti autoriek je vnímanie krízy životného prostredia seniormi. Teoreticky je príspevok ukotvený okolo troch základných fenoménov. Prvým je kríza životného prostredia, ktorá dosiahla globálne rozmery a zasahuje krajiny na všetkých kontinentoch. Kríza životného prostredia je tu prezentovaná ako súčasť našich individuálnych aj sociálnych životov. Ďalším fenoménom je globálne starnutie, ktoré je výzvou pre hľadanie optimálnych foriem služieb a starostlivosť zameranej na seniorov. Tretím fenoménom je vybudované prostredie a jeho vplyv na ľudí, ktorí v ňom žijú. **Cieľom výskumu** bolo zistiť, ako seniorky a seniori reflektujú vplyv krízy životného prostredia na ich individuálne životy.

Metodológia: Dáta, na ktoré sa v príspevku odvolávame, sme získali v rámci kvalitatívneho výskumu, ktorý sme realizovali v období máj 2023- september 2023 na vzorke 9 informantov vo veku od 74 do 85 rokov. Medzi nimi bolo 6 žien a 3 muži. Základným nástrojom na zber dát bol pološtrukturovaný rozhovor. Rozhovory boli doslovne prepísané a následne analyzované za použitia tematickej analýzy (TCA) (Braun, Clark, 2006, Nowell et al., 2017).

Zistenia: Naši informanti sú dobre zorientovaní v problematike krízy životného prostredia. Informácie sledujú predovšetkým v televízii a rozhlase. Na rozdiel od mladých ľudí sa zameriavajú na aktuálny čas. Budúci možný vývoj krízy životného prostredia ich zaujíma len vo vzťahu k ich vnúčatám. Medzi identifikovanými emóciami prevažovali **obavy z budúcnosti, stres, hnev vyvolaný pocitmi nezvratnosti vývoja**. Na rozdiel od zahraničných výskumoch, v našom súbore sme neidentifikovali informantov, ktorí by sa aktívne zapájali do nejakých environmentálnych aktivít. Vybudované životné prostredie, v ktorom dlhodobo žijú síce nepokladajú za najlepšie. Štvrt', v ktorej žijú je síce dostatočne zelená, ale je prispôbená rodičom s malými deťmi. Lavičky, ktoré sa tam nachádzajú sú na slnku v blízkosti detského ihriska. Najsilnejšou emóciou boli obavy z vlastného starnutia, z postupnej straty kompetencie zvládnuť vlastný život v pokračujúcej starobe.

Etika výskumu: Všetkým členom výskumného súboru boli poskytnuté informácie o cieľoch výskumu, aby sa mohli rozhodnúť, či sa do nášho výskumu zapoja. Informovali sme ich, že účasť vo výskume je dobrovoľná a môžu z neho kedykoľvek odstúpiť. Informanti súhlasili s nahrávaním rozhovoru s tým, že získané dáta budú anonymizované.

Kľúčové slová: KRÍZA ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA. SENIORI. VYBUDOVANÉ PROSTREDIE. KVALITATÍVNY VÝSKUM.

Abstract

Theoretical base: In the center of attention of the authors is the perception of the environmental crisis by seniors. Theoretically, the contribution is anchored around three basic phenomena. The first is the environmental crisis, which has reached global proportions and affects countries on all continents. The environmental crisis is presented as part of our individual and social lives. Another phenomenon is global aging, which is a challenge for the search for optimal forms of services and care aimed at seniors. The third phenomenon is the built environment and its impact on the people living in it. **The objective of the research** was to find out how senior citizens reflect on the impact of the environmental crisis on their individual lives.

Methodology: The data we refer to in the post were obtained as part of qualitative research, which we carried out in the period May 2023 - September 2023 on a sample of 9 informants between the ages of 74 and 85. There were 6 women and 3 men. The basic tool for data collection was a semi-structured

interview. Interviews were transcribed verbatim and then analyzed using thematic analysis (TCA) (Braun, Clark, 2006, Nowell et al., 2017).

Findings: *Our informants are well-versed in the issue of the environmental crisis. They follow information mainly on television and radio. In contrast to young people, they focus on the current time. They are only interested in the possible future development of the environmental crisis in relation to their grandchildren. Fear of the future, stress, and anger caused by feelings of the irreversibility of development prevailed among the emotions identified. In contrast to foreign research, we did not identify informants in our group who were actively involved in any environmental activities. Although they do not consider the built environment in which they live for a long time to be the best. The neighborhood in which they live is green enough, but it is adapted to parents with small children. The benches that are there are in the sun near the playground. The strongest emotion was the fear of one's own aging, of the gradual loss of competence to manage one's own life in continuing old age.*

Research ethics: *All members of the research sample were informed about the aims of the research so that they could decide whether to participate in our research. We informed them that participation in the research is voluntary and they can withdraw from it at any time. The informants agreed to the recording of the interview, with the understanding that the obtained data would be anonymized.*

Keywords: ENVIRONMENTAL CRISIS. SENIORS. THE BUILT ENVIRONMENT. QUALITATIVE RESEARCH.

ÚVOD

Krízou životného prostredia je fenomén, s ktorým sa musí vysporiadať celý svet. Jednotlivé krajiny k tejto problematike pristupujú rôzne a to nielen z dôvodu ich príspevku k znečisťovaniu životného prostredia, ale hlavne z dôvodu ich ekonomiky. Paradoxne, najväčší znečisťovatelia často vážne poškodzujú životné prostredie vo veľkých vzdialenostiach od svojej domovskej krajiny. Hoci je tento fakt známy niekoľko desiatok rokov, nie lenže sa táto environmentálna nespravodlivosť nerieši, ale ešte sa prehľbuje (Levická, 2023, Dominelli, 2012, 2013). Problémov spojeným s krízou životného prostredia je oveľa viac. Od popierania existencie samotnej krízy, cez jej bagatelizáciu až po tvrdenie, že kríza životného prostredia je len otázkou mládeže. Toto tvrdenie posilňuje aj skutočnosť, že pozornosť vedcov skúmajúcich krízu životného prostredia v sociálnom kontexte sa prevažne zameriava na mladých ľudí. Často sa v nich môžeme stretnúť s tvrdením, že mladí ľudia sa zaujímajú o životné prostredie, pretože sa vzťahuje k ich budúcnosti (Davies et al., 2019, de Moor et al., 2021, Halstead et al., 2021). Výskumy sú pritom organizované okolo otázky, ako sa mládež zapája do environmentálnych aktivít. Ako upozornil Grand (2023), výskumy zamerané na seniorov v súvislosti so zmenami prebiehajúcimi v prírodnom prostredí sa objavujú skôr výnimočne. Nízky záujem vedcov o názory najstaršej generácie na krízu životného prostredia neumožňuje spoznať fakty spojené s prežívaním tohto fenoménu a sekundárne zabraňuje sociálnym pracovníkom v priamej praxi voliť najvhodnejšie formy podpory a intervencie.

TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ

Čiastočne je možné nižšiu mieru pozornosti, ktorá je venovaná otázke, ako seniori prežívajú zhoršujúcu sa kvalitu životného prostredia objasniť skoršími výskumami, ktoré potvrdili, že seniori sú psychicky odolnejší ako mladí ľudia (Gooding et al., 2012, MacLeod

et al, 2016). Wagener et al. (2022) potvrdili, že seniori vďaka svojim predchádzajúcim skúsenostiam majú lepšiu emocionálnu reguláciu a tiež preukázali lepšie zručnosti pri riešení problémových situácií. Oproti týmto pozitívam sa vo výskumoch opakovane potvrdilo, že seniori majú výrazne nižšiu mieru disponibilnej sociálnej opory, čo môže mať vplyv na zvládanie subjektívnych problematických životných situácií (Gooding et al., 2012, Wagener et al., 2022). Nízka až nedostatočná sociálna opora zvyšuje potrebu profesionálne poskytovanej starostlivosti, čo v súvislosti s globálnym starnutím vyvoláva tlak na sociálne politiky na lokálnej aj globálnej úrovni. Na udržanie doterajšej úrovne sociálneho zabezpečenia (vrátane dostupnosti sociálnych služieb) bude potrebné nielen výrazné navýšenie finančných prostriedkov, ale aj navýšenie kvalitnej pracovnej sily. Práve v oblasti zamestnanosti sa v krajinách ako USA, Veľká Británia, či Nemecko prejavil výrazný nedostatok zamestnancov v sociálnych a zdravotných službách už koncom milénia. Nedostatok pracovnej sily tieto krajiny riešili čiastočným uvoľnením migračnej politiky, čo však neprinieslo očakávané výsledky. Medzi migrantmi, ktorí odchádzali pracovať na „západ“ boli aj občania Slovenska a ešte vo väčšej miere z Poľska. O dve desaťročia neskôr boli obe krajiny konfrontované chýbajúcimi pracovnými silami práve v sociálnych službách. Nedostatok pracovnej sily v tejto oblasti je zapríčinený pomerne nízkym sociálnym statusom profesie, čo sa odráža aj na platovom ohodnotení zamestnancov.

Chýbajúca pracovná sila sa prejavila v oboch krajinách práve v období, kde sa začali dôraznejšie presadzovať práva osôb odkázaných na starostlivosť inej osoby, čo viedlo k zavádzaniu štandardov kvality sociálnych služieb v tzv. post-sovietskych krajinách. Snaha o zvyšovanie kvality poskytovaných sociálnych služieb v kombinácii so zvyšujúcou sa skupinou žiadateľov o niektorú zo sociálnych služieb a v kontexte chýbajúcej odbornej pracovnej sily, vyvoláva otázku o udržateľnosti tohto systému. Zámery EÚ pre túto oblasť, posilniť starostlivosť poskytovanú na komunitnej úrovni sa môžu javiť ako optimálne riešenie. Riešením by to mohlo byť z makroúrovne, keďže v oboch krajinách medzi významných poskytovateľov sociálnej, prípadne zdravotno-sociálnej starostlivosti patria neštátne subjekty, kde dominujú charitatívne organizácie.

Ďalším spoločným prvkom medzi Slovenskom a Poľskom je, že percentuálne najpočetnejšia časť seniorov žije na vidieku. Organizácia rodinného života bolo pomerne dlho založená na medzigeneračnom spolužití, čo čiastočne zabraňovalo prudkému nárastu záujmu seniorov o pobytové formy života. Ekonomicko-sociálne zmeny v oboch krajinách, z ktorých najvýznamnejšou je predlžovanie produktívneho veku však od začiatku nového milénia signalizujú postupný pokles tzv. sendvičovej generácie, čo sa odráža na pretrvávajúcom poklese neformálnych opatrovateľov z členov rodiny. Seniori síce čoraz častejšie potvrdzujú záujem o dožitie svojho života v ich prirodzenom prostredí a to aj napriek tomu, že tzv. **vybudované prostredie**, v ktorom sa pohybujú nevykazuje očakávanú kvalitu.

V kontexte slovenskej sociálnej práce je termín vybudované prostredie takmer neznámy. Veľa sociálnych pracovníčok a pracovníkov sa domnieva, že ide o termín, ktorý prioritne patrí do architektúry, prinajlepšom do ekológie. Tento termín však zastrešuje rôznorodé aspekty spojené s ľudskou činnosťou. Pojmom **vybudované prostredie** sa označuje človekom vytvorené, alebo upravené prostredie. Konkrétne ide napr. o cesty, mosty, železnice, budovy, rozvodové systémy, prostredníctvom ktorých sa k ľuďom dostáva energia, či voda. Ide teda o množstvo jednotlivých komponentov, ale aj veľkých celkov, ktoré človek vytvoril s cieľom naplniť svoje túžby a potreby. Popri klasických ľudských obydliach sa do vybudovaného prostredia zaraďujú tiež továrne, bane, vodné priehradky, ale aj

poľnohospodárska pôda, či zoológické záhrady a pod. (Handy et al., 2002, Moffatt, Kohler, 2008, Leyden, 2003).

PROSTREDIE PRIATEĽSKÉ K STARNUTIU

S postupujúcim ekonomickým rozvojom to bolo práve vybudované prostredie, ktoré prinieslo najväčšie zásahy do životného prostredia. Manufaktúry a neskôr továrne sa spočiatku budovali na okrajoch zastavaného územia, postupne sa tzv. fabrické štvrte stávali čoraz viac súčasťou intravilánu miest a obcí. V mnohých mestských aglomeráciách sa priemyselné podniky stali ich štandardnou súčasťou a to bez ohľadu k tomu, ako tieto firmy zaťažujú životné prostredie. Podobný vývoj je možné sledovať aj v poľnohospodárstve, ktoré ale vždy tvorilo prirodzenú súčasť vidieckeho osídlenia. Na zabezpečenie potrebného množstva produkcie sa však nepoužívali také množstvá chemických prípravkov.

Historické cykly premien vybudovaného prostredia sú nesporne zaujímavé, ale nie sú predmetom našej štúdie. V kontexte týchto zmien chceme poukázať na fakt, že približne od 60. rokov minulého storočia sa vybudované prostredie len málo zameriavalo na starnutie obyvateľstva, čo sa prejavilo aj na zdravotnom stave seniorov. Na základe výskumov WHO (2007) konštatovala, že nevhodné prostredie zapríčiňuje rast nákladov na zdravotnú starostlivosť, pretože nepriaznivo ovplyvňuje zdravotný stav seniorov. Následne prišla s konceptom Age-Friendly Cities (AFC), ktorý má zlepšiť fungovanie a psychosociálnu pohodu seniorov. K podobným záverom prišiel aj Tan a Lee (2018), ktorí konštatujú, že v dôsledku nevhodného domáceho a susedského prostredia starší ľudia môžu trpieť úzkosťou, invaliditou a depesiou. V súvislosti s globálnym starnutím populácie sa zvýšil aj počet výskumov, ktoré sledujú vplyv vybraných atribútov vybudovaného prostredia na zdravie starších dospelých (Ewans, 2003, Wen et al., 2006, Parra et al., 2010). Výsledky potvrdzujú aj pozitívne aj negatívne účinky v závislosti od stavu vybudovaného prostredia (Gooding et al., 2012, Parra et al., 2010). Niektoré výsledky napr. potvrdzujú pozitívny vplyv susedskej sociálnej interakcie na celkovú psychosociálnu pohodu a fyzický stav seniorov (Park, Lee, 2016, Leyden, 2003, Yu et al., 2019, Berke et al. 2007, Oswald et al.,). Oproti tomu iní výskumníci, ktorí vychádzali z faktu, že starší ľudia trávia väčšinu času vo svojich bytoch, či domoch, sa výskumne zamerali práve na túto časť vybudovaného prostredia a skúmali vzťah medzi osvetlením a zdravím seniorov. Potvrdilo sa, že nedostatočné osvetlenie zhoršuje zrak seniorov (Ewans, 2003), podieľa sa na úrazoch starších ľudí v domácom prostredí (Tan, 2022, Kunduraci, 2017), u chronicky chorých sa pri nedostatočnom vizuálnom pohodlí potvrdil zvýšený výskyt smútku, únavy a klinickej depresie (Ewans, 2003, Kunduraci, 2017). Ďalšie výskumy sú focusované na exteriérové prostredie nachádzajúce sa v bezprostrednej blízkosti bytov a domov. Bezpečné pešie zóny majú potenciál zlepšovať celkové zdravie seniorov (Kim, Kaplan, 2004, Yu et al., 2019). Bezpečnou pešou zónou majú výskumníci na mysli vzdialenosti medzi bydliskom seniora a obchodom, kam chodí nakupovať, zdravotníckymi alebo sociálnymi službami a záhrady alebo parky, kde by mohli tráviť voľný čas. Bezpečná pešia zóna pozitívne ovplyvňuje fyzickú funkčnosť seniorov a navyše zlepšuje aj ich psychosociálnu pohodu (Fogal et al., James et al., 2017).

Ako konštatuje Tan (2022), pri riešení vznikajúcich globálnych výziev súvisiacich so starnutím populácie sa vytvorenie prostredia priateľského k starnutiu stalo pre krajiny dôležitým cieľom, pretože vybudované prostredie, ktoré zahŕňa domy a štvrte priateľské k starnutiu, má významný vplyv na zdravie v rôznych fázach života.

METODOLÓGIA

V rámci prípravy spoločného výskumného projektu sme realizovali kvalitatívny výskum, **cieľom ktorého** bolo zistiť, ako seniorky a seniori reflektujú vplyv krízy životného prostredia na ich individuálne životy. Lokalitou, v ktorej sme realizovali náš výskum bolo jedno slovenské mesto, ktoré je dostatočne veľké, aby bolo členené na viacero častí (sídlišk), ale zároveň dostatočne malé, aby bola starostlivosť o jeho rozvoj centrálna riadená. Toto mesto má síce zaujímavý Komunitný plán, ale ani v ňom a ani v iných oficiálnych dokumentov mesta zameraných na budúci rozvoj mesta *neobsahujú ciele zamerané na vybudovanie prostredia priateľského k starnutiu*. Dáta, na ktoré sa v príspevku odvolávame, sme získali v rámci kvalitatívneho výskumu, ktorý sme realizovali v období máj 2023 - september 2023 na vzorke 9 informantov vo veku od 74 do 85 rokov. Medzi nimi bolo 6 žien a 3 muži. Výskumná vzorka vznikla metódou snehovej gule (Baltar, Brunet, 2012). Bazálne informácie o našom výskumnom súbore uvádzame v nasledovnej tabuľke.

Tabuľka 1: Základné údaje o informantoch

Informant	Pohlavie	Vek	Stav	Deti
Peter	muž	75	ženatý	2
Anna	žena	74	vdova	1
Eva	žena	83	slobodná	0
Mária	žena	79	vydatá	3
Karol	muž	77	ženatý	3
Betka	žena	82	vydatá	3
Terézia	žena	83	vdova	0
Jozef	muž	76	vdovec	2
Katka	žena	85	vdova	4

Zdroj: Vlastný

Všetci naši informanti dlhodobo žili v rôznych častiach jedného mesta. Rôzne lokality sme volili zámerne a to z dvoch dôvodov. Prvým z nich bol fakt, že infraštruktúra jednotlivých častí mesta je rozdielna, čo nás viedlo k predpokladu, že od našich informantov môžeme získať rozdielne informácie, na základe ktorých môžeme vytvoriť celistvejší pohľad na vplyv mestského prostredia na každodenný život seniorov. Druhým dôvodom bolo, že sme chceli vytvoriť výskumný súbor, ktorého členovia sa navzájom nepoznajú a teda nie sú ani súčasťou nejakej sociálnej skupiny, ktorá by bola vytvorená práve na základe zdieľania spoločných záujmov, či názorov. Základným nástrojom pre zber dát bol pološtrukturovaný rozhovor. Najkratší rozhovor trval 35 minút a najdlhší 65 minút. Rozhovory boli doslovne prepísané a následne analyzované za použitia tematickej analýzy (Braun, Clark, 209, 2020, Nowell et al., 2017).

ZISTENIA

Všetci naši informanti boli oboznámení s problematikou krízy životného prostredia. Úroveň ich poznania však bola rôzna, pohybovala sa od správnych poznatkov až po rôzne fámy, ktoré sa spájali s príčinami vzniku krízy životného prostredia. Z odpovedí informantov je zrejmé, že diskurz o príčinách a následkov krízy životného prostredia určený širšej

verejnosti, je nedostatočný. Informácie o problematike majú okrem oficiálnych zdrojov aj z rôznych bezplatných novín, či letákov, členov rodiny, či od iných seniorov. Celkovo sme identifikovali 6 tém a to **'ľahostajnosť', obavy z budúcnosti, stres, hnev, bezmocnosť, pasca**. Pre účely tejto štúdie sme sa rozhodli spracovať pohľad na dve témy a to tie, ktoré sme nenašli v publikovaných zahraničných výskumoch. Ide o témy **'ľahostajnosť' a pasca**.

Ľahostajnosť

Naši informanti si krízu životného prostredia prioritne spájali s meniacimi sa klimatickými prejavmi. Napriek skutočnosti, že postupné zmeny v klimatických podmienkach zachytili aj naši informanti, prevažoval u nich pocit, že tento problém sa ich netýka. Dopady krízy životného prostredia prevažne lokalizovali mimo SR. Pre časť informantov to bola len vzdialená realita „*Ja mám inakšie problémy jak sa starat o nejaké ledovce, ná nech sa topá...*“ (pani Eva). Aj pani Terézia bola presvedčená, že klimatické problémy sú ďaleko od nás. „*Netuším, proč o tem stále melú, no co nás do toho co je nekde v Austrálii či kde na konci svjeta...*“ Niektorí z nich úplne odmietali reálnu existenciu krízy životného prostredia. Medzi nich patril pán Karol, podľa ktorého „*To len tí mladí strašia...trocha vody a horka, to tu vždycky bylo a bude, nač nad tým rozmýšlat...*“. U časti našich informantov sme identifikovali výraznú koncentráciu na seba a svoje problémy a to aj napriek pociťujúcim zmenám „*Tie horúčavy sú protivné, nepamatám sa na také..., ale nach, šak ja to ešte ten rok- dva vydržím...*“ (pani Katka). Aj pán Peter si všimol zmien v posledných rokoch „*No šak ano. To počasé je také domotané. Kedysi bylo leto, zima a teráz to pomaly nerozeznáte, ale proč sa máme my starat. Víte, to len tí politici porád do kola točá...o šecker ve svjete sa starajú, len o nás né...keby nám radšej na dôchodkoch niečo pridali...*“

Takýto ľahostajný prístup ku kríze životného prostredia nemal celý výskumný súbor. Pani Betka a pán Jozef prejavili obavy o to, ako sa bude žiť „*...vnúčencom. Čo už po mne, ja som už zažil aj pekné zimy a normálne letá, ale títo malí...kdoví, ako to bude, či to nejaké choroby nedonese a tak...*“ (pán Jozef). Pani Mária sa stará o invalidného manžela a preto jej reakcia prirodzene súvisela práve s ním. „*Chudák manžel, viete, té horká v tom paneláku, to je hotové peklo. Chudáci títo invalidi... nemá každý na klímu a tomu mójmu tá klíma škodí... tak sa tam varíme, no peklo*“.

Pasca

Jednou z oblastí, na ktoré sme sa v našom výskume zamerali bolo práve domáce a susedské prostredie, v ktorom sa seniori každodenne pohybujú. Práve toto prostredie vzniklo zásahom ľudskej činnosti. Domáce prostredie by malo reagovať na každodenné potreby človeka a malo by mu poskytovať istú mieru komfortu. Podobne aj tzv. susedské prostredie by malo byť budované tak, aby jeho infraštruktúra na jednej strane zabezpečovala ľahký prístup k všetkým potrebným službám a na strane druhej vytvárala dostatok podmienok pre podporu zdravého a aktívneho životného štýlu seniorov. Rôzna úroveň vybavenosti jednotlivých mestských častí sa premietla aj do subjektívneho vnímania svojho bezprostredného životného prostredia. Pani Mária, ktorá žije v centre mesta, pre ktoré je charakteristická vyššia miera historických budov, prítomnosť viacerých významných inštitúcií, či pešia zóna „*No je to tu také načančané. Ale pod tými fasádami sú to staré barabizny. Ked chcete něco v dome menit', tak je to takmer nemožné. Že vraj je to historický dóm. Možná aj je. Šak som sa v nem narodila a aj moja babka tu bývali a možno aj ich... nepamatám sa. Odjakživa sme tu bývali. Hen cez námestí bolo zdravotné stredisko aj rentgén tam bol... a teraz sa musíme trepat až do nemocnice. ...Ha, že pešá zóna. Tí co majú auta sa*

dostanú až po hentád a my co autá nemáme máme na MHDéčku daleko. Do toho starého strediska by som ho nejako snád dostala, nevím...Ešte že sa deti starajú, nevím ako by som toho môjho strepala dolu schodmi a do nemocnice... A potom stále tu niekdo vyvreskuje. Bývalo to tu trochu špinavší, ale tichší...“ Na horšiu dostupnosť zdravotnej starostlivosti sa postťažovali viacerí naši informanti. Ako konštatovala pani Betka „*Viete, ne každý býva kúsok od nemocnice, či polikliniky. Kedy ste na jednom mieste vybavila šeckeru. Aj zubára, aj doktora...teraz keď tam dlhší čas nejdem, nevijem, či tam toho doktora nájedem, či nebude inde. My síce máme auto, ale ja sem nigdá nešoférovala a muž si už nesesedne za volant. Tak keď musíme k doktorovi, tak to trvá aj pól dna. Kým sa dostaneme k autobusu a potom k doktorovi, než tam vybavíme a zasej spátky... To aby ste si aj jest zebralei...“* „*U nás bylo stredisko, do mjestu sme išli enom do nemocnice a to už aj ležat. Na miesto zdravotného strediska je tam kyjetinárstvo a drogéria, bez toho by sme sa minuli... ale či sa tí politici starajú o nás? To len pred volbami, aby sme im dali hlasy, ale povím vám nebol som volit ani minule a ani nepójdem.“* (pán Peter). Aj podľa pani Anna to majú k lekárovi ďalej, ale v ich mestskej časti nikdy ani nebolo zdravotné stredisko či poliklinika. „*My sme vždycky za doktormi museli kúsek dál. Ja sem z dediny a tak mi to ani nepřišlo, keď sem sa sem nastehovala. A potom, byli sme mladí, posadila sem decko do kočára a išlo sa, keď to nebylo moc vážné aj sem cestú nakúpila...No zostarli sme...Už som vdova, syn býva nedaleko tak dobjehnú, keď treba...Keď nemóžu, objednajú mi taxík...na staré kolená sa rozvážam jak panička...aj by sem to na 2-3 krát přešla. Sem tam by sem si sedla na lavičku...Syn sa ale hnevá, že babka taxík ti zaplatíme a niektoré vnuča pújde s tebu. Až si spravá šoferák aj ťa odvezú...“* Pán Karol má k lekárovi síce tiež ďalej, ale ako sa vyjadril „*No ano, k doktorovi je to kúsok ďalej, ale co, šak sme doma a ja sem ešte chlapík, zájdem aj do nemocnice keď treba. To mi nevadí, ale nechce sa mi po tých obchodech... moja žena dycky ráda nakupovala. Nenaučila sa urobiť si zeznam a nakúpiť razem co treba. Ale teraz už chodí len pre rožky a tak. Decká nám dovezú vždycky taký vječší nákup a je pokoj.“* Naši informanti nemajú ďaleko len k lekárovi. Niektorým chýbajú obyčajné obchody. „*Kedysi sme tu mali potraviny a masára, aj čistiren tu na sídlisku byla. Nic tu neostálo. Namísto potravín je jakýsi obchod s kolami, no kdo už ich potrebuje a z masára je hospoda. Pravda, málo ich je po mjestu. Ja už mám 83, nevydala sem sa, decká ani vnučence nemám. Všetko si musím kúpiť a donést sama. Do toho obchodáku by som pomaličky snád zašla, ale je to tam jak v jame levovej...hlava na hlave. A potom vynést nákup na tretí poschodí...“* (pani Eva). Pani Terézia je staršia pani s viacerými chorobami. Dlhé roky je bezdetnou vdovou a tak sa už nejaký čas spolieha na pomoc mesta. „*No ano, pro nás starších a hlavne tých, co sme sami je to ťažké. Ešte sa jak-tak o seba postarám, ale už niekoľko rokóv mi pomáha pani opatrovatelka. Dala som si žádost na mesto...Ona je taká milá pani. Príde, donese mi obéd, léky aj uprace. A keď treba ide se mnú doktorovi, vtedy idem ich autem, teda autem opatrovatelskéj služby. Enem keby tu mohla byt dlhší...Víte, já už ledva idem sem před ten barák na lavičku. Ešte že bývam dóle a to sem sa hnevala, že máme byt rovno na trávníku...“* Zaujímavý postoj mal pán Jozef, podľa ktorého „*no doktori sú ďalej, ale to je dobre. Kdo by ich chcel mať u seba? Ani obchody mi nechýbu. Decká nakúpjá a donesú co potrebujem. Ale chýbajú mi chlapi...Ja sem na hospody nikdy nebyl. Tu keď idete ven, tak na lavičkách nájdete len decká, mladých alebo staré baby...čo už si s nima budu vyprávjat... taký dvá tré chlapi keby sa tu našli a za pár rokov to bude ešte horší.“* Spoločnosť vrstovníkov chýbala aj pani Katke. „*Keď sme sa sem nastehovali, poznali sme sa šeci aj problémy sme mali podobné... muži, decká, robota...Spolem sme kočikovali aj kávu si dali a tak. Moc sa toho pomjenilo. Už ani ve vchode moc ľudí nepoznám...nevím či decká to vystrájajú, jak sa volajú súosedé. Keby nebylo detí a vnučat, ani ven sa nedostanu...“*

Bývam na 4. poschodí a výťah nikde... Decká aj došli, že či nevymjením byt... Ale tu je kus mojého života. Je to taká moja kletka. Keby né detí ani ven sa nedostanem...“. Podľa pána Petra „*víte, my starí sa motáme len tu okolo svojich domov. Kam by sme aj chodili, enem keby to tu bolo trocha zelenšie, ale je to samý betón. Z druhej strany sú aj nejaké stromy, ale to je jak parkujú autá a celý den tam svíci...Tu sú lavičky, ale prámo na slunku a na ihrisku. Decká tu s loptú vyskakujú... a tak vás alebo capne něco po hlavje, alebo sa upečeme...Moja žena radšej kuká z okna, že aj tak tu nikto taký néni a ani to slunko jej dobre nerobí...“*

DISKUSIA

Klimatické zmeny, ktoré v ostatných dvoch desaťročiach nadobúdajú na dynamike, posilňujú záujem vedcov o štúdium rôznych aspektov spojených s týmto javom. Výskumy sú pritom prioritne orientované na mládež (Davies et al., 2019, de Moor et al., 2021, Halstead et al., 2021) a len výnimočne na seniorov (Grand, 2023). Hoci zahraničné výskumy potvrdili záujem seniorov aktívne sa zapojiť do boja za spomalenie, respektíve odstránenie krízy životného prostredia, v našom výskume sa nám tento trend nepotvrdil. Rozdiel môže byť spôsobený dvomi skutočnosťami. Tou prvou je fakt, že u nás sa dlho nevedla seriózna diskusia s verejnosťou o klimatických zmenách a ich dopadom na ľudí. Druhým dôvodom je, že náš výskum bol realizovaný v kvalitatívnom dizajne, na malej výskumnej vzorke v rámci jedného mesta. Ak by sme aj my realizovali kvantitatívny výskum, prípadne kvantitatívny stratifikovaný výskum, je možné, že by naše zistenia boli identické so zisteniami zahraničných kolegov.

Náš záujem zistiť ako krízu životného prostredia reflektujú seniori vychádza z jednej z úloh sociálnej práce so seniormi a tou je, viesť seniorov k záujmu o aktívne starnutie. Vyspelé krajiny už niekoľko desaťročí hľadajú efektívne stratégie na riešenie globálneho starnutia. Jednou z nich je úsilie zamerané na tzv. zdravé starnutie, medzi ciele ktorého patrí aj udržanie dlhodobej fyzickej a psychickej funkčnosti seniorov. Curl a Mason (2019) svojím kvantitatívnym výskumom potvrdili pozitívny vplyv chôdze na zdravie a psychickú pohodu seniorov. Na základe svojich výsledkoch konštatujú, že ak chceme u seniorov zvýšiť záujem o pravidelný peší pohyb, potom je nevyhnutné venovať pozornosť priestorom, v ktorom sa seniori pohybujú. K podobným výsledkom dospel aj Tan (2022), ktorý konštatoval, že prostredie pre chodcov by malo byť dostatočne bezpečné a zakomponované tak do prostredia, aby posilňovalo aj udržiavanie, eventuálne vznik nových sociálnych kontaktov. Ako konštatuje, premyslene prepojené chodníky, cyklotrasy a verejná doprava zvyšujú psychickú pohodu seniorov a zároveň ich môžu motivovať k tomu, aby uprednostňovali pešiu chôdzu, prípadne jazdu na bicykli pred prepravou v automobiloch.

Náš výskum síce nebol primárne zameraný na zisťovanie dopadu chôdze na zdravie seniorov, napriek tomu môžeme konštatovať, že naši informanti práve neprepojenosť chodníkov a MHD vnímali ako problém ako sa vyjadril pani Betka „*Kým sa dostaneme k autobusu a potom k doktorovi“*. Pani Anna, podobné ako niektorí ďalší informanti sa preto spolieha na pomoc detí a tiež sa naučila využívať taxík, pretože k zastávke MHD to má ďaleko. Z nášho výskumu je zrejmé, že mesto do svojej mestskej politiky nezakomponovalo problematiku pešieho presunu seniorov z bydliska k lekárovi, či do obchodov na bežné nákupy.

V otázke prispôsobenia jednotlivých častí na voľný čas ich obyvateľov sme nedospeli k zhodným zisteniam. V niektorej mestskej časti sú lavičky vhodne umiestnené aj pre

seniorov, na inej vnútrobloková úprava zohľadňuje prioritne potreby rodín s malými deťmi. Mohli by sme preto súhlasiť s konštatovaním, že vybudované prostredie má aj pozitívny aj negatívny vplyv na svojich obyvateľov (Gooding et al., 2012, Parra et al., 2010).

ZÁVER

Konštatujeme, že napriek evidentnému starnutiu populácie, ktoré je spojené na Slovensku aj v Poľsku predovšetkým s otázkami zameranými na zabezpečenie dostatočne kvalitnej sociálnej a zdravotnej starostlivosti o seniorov, či krytie dôchodkových systémov, výzva na budovanie prostredia priateľského k starnutiu si nenašla zatiaľ svoje stabilné miesto ani v komunálnej ani v štátnej sociálnej politike. Naším predbežným objasnením tejto situácie je, že ani samotné sociálne pracovníčky a sociálni pracovníci na Slovensku a v Poľsku sa o túto problematiku nezaujímajú. Výnimkou sú zariadenia poskytujúce celoročnú starostlivosť seniorom, v ktorých je venovaná dostatočná pozornosť bezbariérovosti interiérov. Často raz sú tieto zariadenia umiestnené pri rušných križovatkách, či ďaleko od služieb občianskej vybavenosti a pod. S poukazom na zistenia zahraničných kolegov a kolegýň pokladáme preto za žiaduce, aby sa aj otázkam vplyvu vybudovaného prostredia na kvalitu života seniorov venovala zvýšená pozornosť.

POĎAKOVANIE

Príspevok je výstupom z projektu APVV-20-0094 Environmentálna spravodlivosť v kontexte sociálnej práce.

POUŽITÉ ZDROJE

- BALFOUR, J. L., KAPLAN, G. A. 2002. Neighborhood environment and loss of physical function in older adults: Evidence from the Alameda County Study. *American Journal of Epidemiology*. 155:507-515. doi: 10.1093/aje/155.6.507.
- BALTAR, F., BRUNET, I. 2012. Social research 2.0: virtual snowball sampling method using Facebook. *Internet Research*. 22(1): 57–74. . DOI 10.1108/10662241211199960.
- BERKE, E.M., GOTTLIEB, L.M., MOUDON, A.V., LARSON, E. B. 2007. Protective association between neighborhood walkability and depression in older men. *Journal of the American Geriatrics Society*. 55:526-533. doi: 10.1111/j.1532-5415.2007.01108.x.
- BERRY, H. L. 2007. „Crowded suburbs“ and „killer cities“: A brief review of the relationship between urban environments and mental health. *The NSW Public Health Bulletin*. 18:222-227. doi: 10.1071/NB07024.
- BRAUN, V., CLARKE, V. 2019. Reflecting on reflexive thematic analysis. *Qual. Res. Sport Exerc. Health* 11(4):589-597. <https://doi.org/10.1080/2159676X.2019.1628806>.
- BRAUN, V., CLARKE, V. 2020. One size fits all? What counts as quality practice in (reflexive) thematic analysis? *Qual. Res. Psychol*. <https://doi.org/10.1080/14780887.2020.1769238>.
- CURL, A., MASON, P. 2019. Neighborhood perception and older adults' wellbeing: Does walking explain the relationship in deprived urban communities? *Transportation Research Part A: Policy and Practice*. 123:119-129. doi: 10.1016/j.tra.2018.11.008.

- DAVIES, S. WOUTERS, R., WENNERHAG, M, van STEJEKENBURG, J. and UBA, K. 2019. *Protest for a Future: Composition, Mobilization and Motieives of the Participants in Fridays for Future Climate Protests on 15 March, 2019 in 13 European Citties*. Available online at: https://protestinstitut.eu/wp-content/uploads/2019/07/20190709_Protest-for-a-future_GCS-Descriptive-Report.pdf.
- De MOOR, J., DE VYDT, M., UBA, K. and WAHLSTRÖM, M. 2021. New kids on the block: taking stock of the recent cycle of climate activism. *Social Movement Studies*, 20(5): 619-625. DOI: 10.1080/14742837.2020.1836617.
- DOMINELLI, L. 2012. *Green Social Work. From Environmental Crisis to Environmental Justice*. Cambridge: Polity Press.
- DOMINELLI, L. 2013. Environmental justice at the heart of social work practice: Greening to profession. [online]. *Journal of Social Welfare*, 22(4):431-439. Dostupné <https://doi.org/10.1111/ijsw.12024>.
- EWANS, G.W. 2003. The Built Environment and Mental Health. *Journal of Urban Health*, 80:536-555, doi: 10.1093/jurban/jtg063.
- GOODING, P. A., HURST, A., JOHNSON, J,M TARRIER, N. 2012. Psychological resilience in young and older adults. *International Journal of Geriatric Psychiatry* 27(3):262–270. doi: 10.1002/gps.2712.
- GRAND, J. 2023. The end of the game: r emotional responses ofolder adults to climate crisis and climate mobilizations in Switzerland. *Sec. Climate Ecology and People*, 5. <https://doi.org/10.3389/fclim.2023.1264495>
<https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fclim.2023.1264495/full>.
- HALSTEAD, F., PARSONS, L.R., DUNHILL, A., PARSONS, K. 2021. A journey of emotions from a young environmental activist. *Area*, (53):708-717, DOI: 10.1111/area.12745.
- HANDY, S. L., BOARNET, M. G, EWING, R., KILLINGSWORTH, R. E. 2002. "How the built environment affects physical activity: Views from urban planning. *American Journal of Preventive Medicine*. 23(2):64–73. doi:10.1016/S0749-3797(02)00475-0.
- CHAN, A, MALHOTRA, C. MALHOTRA, R. OSTBYE, T. 2011. Living arrangements, social networks and depressive symptoms among older men and women in Singapore. *International Journal Geriatr. Psychiatry*. 26:630-639. doi: 10.1002/gps.2574.
- KIM, J., KAPLAN, R. 2004. Physical and psychological factors in sense of community: New Urbanist Kentlands and nearby Orchard Village. *Environmental Behavioral*, 36:313-340. doi: 10.1177/0013916503260236.
- LEVICKÁ, J. 2023. *Environmentálna sociálna práca*. Trnava: Fakulta sociálnych vied UCM v Trnave.
- LEYDEN, K. M. 2003. Social Capital and the Built Environment: The Importance of Walkable Neighborhoods. *American Journal of Public Health*. 93(9):1546-1551. doi:10.2105/ajph.93.9.1546.
- MACLEOD, S., MUSICH, S., HAWKINS, K., ALSGAARD, K. and WICKER, E. R. 2016. The inpact resilience among older adults. *Geriatric Nursing*, 37(4):262-272, DOI: 10.1016/j.gerinurse.2016.02.014.
- MOFFATT, S. , KOHLER, N. 2008. Conceptualizing the built environment as a social-ecological system. *Building Research & Information*, 36(3):248-268. Dostupné na: <https://doi.org/10.1080/09613210801928131>.
- OSWALD, F., HIEBER, A., WAHL, H.-W., MOLLENKOPF, H. 2005. Ageing and person-environment fit in different urban neighborhoods. *European Journal Ageing*. 2:88-97. doi: 10.1007/s10433-005-0026-5.

PARRA, D. C. GOMEZ, L. F., SARMIENTO, O. L., BUCHNER, D., BROWNSON, R., SCHMID, T., GOMEZ, V., LOBELO, F. 2010. Perceived and objective neighborhood environment attributes and health related quality of life among the elderly in Bogota, Colombia. *Social Science and Medicine*, 70:1070-1076, doi: 10.1016/j.socscimed.2009.12.024.

PIHKALA, P. 2021. Towards a Taxonomy of Climate Emotions. *Frontiers in Climate*. (3), 738154 <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fclim.2021.738154/full>.

SEANPRAW, K. AUTTAMA, N., KUMAR, R., SOMRONGTHONG, R., TONCHOY, P. PANTA, P. 2019. Stress and associated risk factors among the elderly: a cross-sectional study from rural area of Thailand.

doi: 10.12688/f1000research.17903.2. PMID: 32269755; PMCID: PMC7122445.

TAN, T.H. 2022. Perceived Environmental Attributes: Their Impact on Older Adults' Mental Health in Malaysia. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 19(6):3595. DOI: 10.3390/ijerph19063595. PMID: 35329282; PMCID: PMC8949010, <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/35329282/>.

TAN, T. H., LEE, J. H. 2018. Assessing the determinants of retirement homeownership among Malaysian young-old seniors. *International Journal of Housing Markets and Analysis*, 17(1):687-700 doi: 10.1108/IJHMA-08-2017-0072.

WAGNER, A., STASSART, C., ETIENNE, A. M. 2022. At the Peak of the Second Wave of COVID-19, Did Millennials Show Different Emotional Responses from Older Adults? *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 19, (10): 5908. DOI §: 10.3390/ijerph19105908.

WHO - World Health Organization. 2007. *Global Age-Friendly Cities: A Guide*. 2007. Dostupné na:

https://www.who.int/ageing/publications/Global_age_friendly_cities_Guide_English.pdf.

WEN, M., HAWKLEY, L. C., CACIOPPO, J. T. 2006. Objective and perceived neighborhood environment, individual SES and psychosocial factors, and self-rated health: An analysis of older adults in Cook County, Illinois. *Social Sciences Medicine*, 63:2575-2590. doi: 10.1016/j.socscimed.2006.06.025.

YU, S., LIU, Y., CUI, C., XIA, B. 2019. Influence of Outdoor Living Environment on Elders' Quality of Life in Old Residential Communities. *Sustainability*. 11:6638. doi: 10.3390/su11236638.

Kontakt

prof. PhDr. Mgr. Jana Levická, PhD. (jana.levicka@ucm.sk)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4225-5162>

Ústav sociálnej práce a sociálnej politiky FSV UCM v Trnave
Bučianska 4/A, 917 01 Trnava

dr hab. Małgorzata Duda, Associate Professor at UPJPII (malgorzata.duda@upjp2.edu.pl)

Phone: +48-601-530-214

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4986-0795>

The Pontifical University of John Paul II in Krakow